

UOT 94 (479/24)

SARA HACIYEVA

NAXÇIVAN DİYARINDA TORPAQ MÜLKİYYƏT FORMALARI (XVIII-XIX ƏSRLƏRDƏ)

Məqalədə XVIII-XIX əsrlərdə Naxçıvan diyarında mövcud olan torpaq mülkiyyət formalarından bəhs edilmişdir. Qeyd edilmişdir ki, bəhs olunan dövrdə Naxçıvan diyarında bəzi istisnalar olmaq şərti ilə beş torpaq mülkiyyət forması mövcud olmuşdur. Həmin torpaq mülkiyyət formalarından demək olar ki, hakim təbəqənin nümayəndələri daha çox faydalanmışdılar. Lakin buna baxmayaraq kəndlilərə məxsus torpaq sahələri də olmuşdur. Dövrün çətinliklərinə baxmayaraq sadə əhali onlara məxsus olan torpaq sahələrindən istifadə edərək öz yaşamlarını müəyyən qədər təmin etmişlər.

Açar sözlər: Naxçıvan, torpaq mülkiyyəti, xass, tiyul, mülk, vəqf, camaat.

Hələ XVIII-XIX əsrlərdən öncə Şərqi müsəlman ölkələrində torpaq sahibliyinin beş əsas növü olmuşdur. 1) dövlət torpaqları - divani; 2) Şah ailəsinə mənsub torpaq sahələri - xassə; 3) yerli feodallara məxsus torpaq sahələri - mülk; 4) dini ocaqlara məxsus torpaqlar - vəqf; 5) kənd icmasının torpaqları - camaat torpağı [12, s. 222-247]. Lakin tədqiq olunan dövrdə bu torpaq müлкlərinə şərti xarakter daşıyan soyurqal və tiyul kimi torpaq növlərinin də əlavə olunduğunu qeyd etmək olar. N.Süleymanov Səfəvilər dövrü torpaq mülkiyyət formalarını xarakterizə edərək qeyd edir ki, həmin dövrə aid torpaq üzərində mülkiyyətçilik hüququnun üç tələbi əsas götürülməlidir: 1. Sahiblik hüququ; 2. Sərəncamvericilik hüququ; 3. İstifadə hüququ. Alim bu yanaşma ilə hələ Səfəvilər dövrü torpaq mülkiyyət institutlarını iki qrupa ayırmışdır. 1. Əsas; 2. Törəmə. Əsas adlandırılan qrupa dövlət, xassə, mülk torpaqları; Törəmə qrupa isə vəqf, icma, tiyul torpaqları aid edilmişdir. Əsas qrupa daxil edilən torpaqlar üzərində istifadə hüququ tam şəkildə təmin olunmuş, ikinci qrupda isə mülkiyyətçilik hüququ tam şəkildə təmin olunmamışdır [11, s. 55-56]. Əsas mülkiyyət əmlakı olan əvvəlki iki mülkiyyət forması olmuş dövlət və xassə əsasən dövlətə məxsus torpaq sahələri idi ki, bunlardan birincisi dövlətin mühafizəsi üçün, yəni ordu quruculuğu və dövlət aparatının saxlanması, ikinci isə şah və ya hakim təbəqənin ailəsinin saxlanmasına sərf olunurdu. Törəmə qrupda isə torpaqlar üzərində mülkiyyətçinin şərti qaydada sahiblik və istifadə hüququ olsa da, sərəncamvericilik - alqı-satqı, dəyişdirmə və s. imkanları yox idi.

Qeyd etmək lazımdır ki, tarixən torpaq mülkiyyəti və torpaqdan istifadə iqtisadiyyatın inkişafında mühüm amillərdən biri hesab edilmişdir. Səfəvilər dövlətinin də zəifləməsində və demək olar ki, tənəzzülündə bu amil əsas rol oynamışdır. Professor T.Mustafazadə araşdırmalara əsaslanaraq qeyd edir ki, Səfəvilər dövlətinin tənəzzülə uğramasında bir sıra tarixi amillər mühüm rol oynasa da, bu dövlətin dağılmasında əsas səbəblərdən biri də iri feodal torpaq mülkiyyətinin inkişafı nəticəsində imperiya daxilində mərkəzdənqaçma qüvvələrinin güclənməsi idi [6, s. 9]. Bu isə o deməkdir ki, ölkə əhalisinin kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan əsas hissəsi və iri torpaq sahələrini əldə edən qüvvələr artıq hakim təbəqəyə tabe olmur və öz müstəqil siyasi-iqtisadi gücə malik olduqlarını iddia edirdilər.

Osmanlı hakimiyyəti dövründə də (1724-1736) Azərbaycanda, o cümlədən də Naxçıvan diyarında torpaq mülkiyyət formasında elə bir ciddi dəyişiklik baş verməmişdi. Həmin dövrdə divan və xass torpaqları ümumi dövlət torpaqları adı altında birləşdirilmişdi. Lakin Osmanlı

hakimiyyətini dəstəkləyən torpaq sahiblərinin mülkiyyət hüququna toxunulmurdu. XVIII əsrin əvvəllərində Osmanlıların ələ keçirdikləri ərazilərdə hərbi lenlər - timar və zəamət (Zəamət - illik gəliri 20 mindən 99.999 ağçaya qədər olan torpaq sahibliyi) torpaqları da paylanırdı ki, bunların sahibləri sipahi adlanırdı. Divani və xass torpaqları vahid miri torpaqları kateqoriyasına daxil edilmişdi. Osmanlı hakimiyyətinə loyallıq münasibət bəsləyən mülkədar və tiyuldarların mülkiyyət hüququna toxunulmurdu. İtaətsizlik göstərənlərin torpaqları isə müsadirə olunub Osmanlı döyüşçülərinə paylanır, yaxud satılırdı [3, s. 371].

Naxçıvan sancağında əkin üçün yararlı torpaqların və eyni zamanda digər obyektlərin gəlirləri, illik gəlirinin həcmindən asılı olaraq "xass", (hərbi və mülki xidmətdə olan dövlətin yüksək vəzifəli şəxslərinə verilən torpaq sahibliyi) [8, s. 23] "zəamət" (Zəamət - illik gəliri 20 mindən 99.999 ağçaya qədər olan torpaq sahibliyi) [8, s. 22] və "timar" (Timar sistemi ilə dövlət bəzi məmurlarına və əsgərlərinə maaş verməz bunun yerinə bəzi torpaqların gəlirlərini xidmətlərinə qarşılıq olaraq verirdi) şəklində sultan, bəylərbəyilər, sancaqbəyilər, hərbcilər və digər əyalət məmurları arasında bölüşdürülmüşdü. Bu dövrdə Naxçıvan sancağında 135 zəamət və 543 timar qeydə alınmışdır [8, s. 18] Səfəvilər dövləti tənəzzül etdikdən sonra, Osmanlı idarəçiliyi və həmçinin xanlıqlar dövründə Azərbaycanda vahid siyasi hakimiyyət olmadığından vahid torpaq fondu da yox idi.

Bəhs olunan dövrdə dövlətin əsas torpaq mülkiyyətinə məxsus torpaqlar xəzinə torpaqları idi ki, belə torpaq mülkiyyətlərindən biri divani torpaqları idi. Belə torpaqlardan əldə edilən gəlirlər dövlət xəzinəsinə daxil olur və dövlət aparatının, ordunun saxlanılmasına, müxtəlif dövlət əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsinə məsrəf edilirdi. Dövlətə məxsus olaraq bu torpaqlar hərbi yürüşlər nəticəsində yeni ərazilərin ələ keçirilməsi hesabına, habelə cəzalandırılan feodalların müлкlərinin ələ keçirilməsi yolu ilə də genişləniirdi.

Divanidən başqa dövlətə məxsus əsas torpaq mülkiyyət formalarından biri də xass torpaqları idi. Hələ XI-XII əsrlərdən meydana gələn xass (tac) torpaq sahibliyi forması spesifik xüsusiyyətlərə malik idi. Səltənət başçılarından şəxsi mülkiyyətində olan bu torpaqlardan əldə edilən gəlirlər yalnız xanədanın ehtiyaclarına sərf olunur, digər məqsədlər üçün istifadə edilməsi qadağan edilirdi [4, s. 21]. Xass torpaqlarının miqdarı ayrı-ayrı hökmdarların siyasətindən, ələxüsus iqtisadi siyasətindən asılı olaraq dəyişirdi. Nadir şahın hakimiyyəti dövründə xalisələrin həcmi əsasən vəqf və qismən mülk torpaqlarının müsadirə edilməsi hesabına hədsiz dərəcədə genişləndirilmişdi [4, s. 30].

Tədqiqatçıların verdiyi məlumatlardan aydın olur ki, divani ilə yanaşı xass torpaqları da birbaşa şahın özünə məxsus idi. İ.P.Petruşevski göstərir ki, divani və xass dövlətin böyük torpaq fondunu təşkil edirdi ki, həmin torpaqlar da şahın sərəncamında idi [12, s. 78]. XVIII əsrin ikinci yarısından Azərbaycan xanlıqlarında dövlət torpaqları tədricən əvvəlki əhəmiyyətini itirərək bir növ xanın şəxsi mülkiyyətinə çevrilmişdi. İ.P.Petruşevski Azərbaycanda feodal münasibətlərini öyrənərək belə qənaətə gəlmişdir ki, XVIII əsrin ikinci yarısında dövlət torpaqları ilə xan ailəsinin torpaqları birləşdirilib vəhdət təşkil etmiş və beləliklə də "... şəxsi torpaq sahibliyi divan torpaqları hesabına artmışdır" [12, s. 34]. Bu torpaqlar xanın və xan ailəsi üzvlərinin varlanmasına şərait yaradırdı. Əksər hallarda divan torpaqları xanın razılığı ilə hər hansı şəxsə bu və ya digər xidmətinə görə tiyul hüququnda istifadəyə verilir. Lakin müstəqil Azərbaycan xanlıqlarının meydana gəlməsi ilə dövlət torpaqları xan ailəsinə mənsub torpaqlarla birləşdirilmiş və "xan torpaqları" adlandırılmışdı. Bu torpaqlardan əldə olunan gəlirlər isə xan ailəsinin ehtiyaclarına sərf edilmişdir. Azərbaycanın digər xanları kimi, Naxçıvan xanları da bu torpaqlara istədikləri kimi sərəncam

vermək hüququna malik idilər [7, s. 58]. Xanlar ən iri torpaq sahibləri olmaqla bərabər, həm də suvarma şəbəkələrinin, meyvə bağlarının, üzümlüklərin, su dəyirmanlarının, dükanların və digər daşınmaz əmlakın mülkiyyətçisi kimi də böyük həcmdə gəlir götürürdülər [10, s. 185].

Feodallara və ayrı-ayrı şəxslərə məxsus olan torpaqlar isə mülk adlanırdı. Mülk torpaq sahibliyinin ən mühüm cəhəti sahibkarın həmin torpaqla bağlı hər cür hüquqi əməliyyat aparması idi. Mülklər irsən keçən, satıla, bağışlanıla və digər formada özgəninkiləşdirilə bilərdi. Mülk böyük və ya kiçik ərazini əhatə edən və burada sakin olan kəndlilərlə birlikdə satıla bilən və nəslə keçən torpaq üzərindəki xüsusi mülkiyyətin bir növü idi. Mülk torpaq sahələri çox kiçik sahələri əhatə etdiyi kimi, çox böyük sahəni də əhatə edə bilirdi. Bu torpaq sahibliyinə mənsub olan şəxslər, yəni mülk sahibləri malik və ya mülkədar adlandırılırdı. Maliklər öz əmlakı üzərində tam sərəncam vermə hüququna sahib idilər, yəni onu sata, bağışlaya, dəyişdirə, girov qoya və ianəyə verə bilərdilər. Bu torpaqlardan əldə edilən natural renta mülk sahibinə məxsus idisə də, onlar dövlət xəzinəsinə müxtəlif adlar altında müəyyən edilmiş vergiləri ödəməyə məcbur idilər [2, s. 625]. Naxçıvan xanlığının İran-Qacar dövlətinin hakimiyyəti altında olduğu 1797-1827-ci illərdə mülk torpaqlarının xarakterində müəyyən dəyişikliklər baş vermişdi. Bu dəyişikliyin kökündə Qacar hökumətinin iri torpaq sahibi olan yerli feodalların mövqelərini zəiflədilməsi siyasəti dayanırdı. Belə feodalların güclənərək mərkəzi hakimiyyətə qarşı çıxacaqlarından ehtiyat edən Qacar hökuməti onların torpaq üzərində mülkiyyət və bu torpaqdan gəlir əldə etmək hüquqlarını xeyli dərəcədə məhdudlaşdırmışdı. İ.Şopenin verdiyi məlumatdan aydın olur ki, bəhs edilən dövrdə mülkədar özünü ona mülk şəklində verilmiş hər hansı bir kəndin, torpağın və yaxud onların sakinlərinin sahibi hesab edə bilməzdi, sadəcə olaraq onlardan əldə edilən gəlirin payçılarından biri hesab edilirdi. Mülkədarın özünəməxsus mülk torpaqlarından əldə etdiyi gəlirin həcmi isə toplanmış məhsulun cəmi 1/10 hissəsini təşkil edirdi [13, s. 927]. R.Məmmədov qeyd edir ki, Naxçıvanda şəhər feodallarının əsas torpaq sahələri mülk kateqoriyasına daxil idi. Mülk sərbəst surətdə nəsilən-nəslə keçir, satılır, vəqfə verilir və dəyişdirilirdi. Bütöv kəndlər, ayrı-ayrı torpaq sahələri, suvarma mənbələri, dəyirmanlar, evlər, dükanlar və s. mülki ola bilirdi [5, s. 115]. XIX əsrin başlanğıcında Azərbaycanda əkinə yararlı torpaq fondunun, eləcə də otlaqların əhəmiyyətli hissəsi hakim sülaləyə çevrilmiş xanların ixtiyarında idi. 1827-ci ildə işğal edilmiş İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının yerində təşkil olunan "Erməni vilayəti"ndə yerli azərbaycanlı feodalların torpaq mülkiyyəti ilə bağlı çarizmin tədbirləri də yarımçıq və qeyri-ardıcıl idi. Qafqazdakı rus qoşunlarının komandanı general İ.F.Paskeviçin 15 may 1828-ci il tarixli sərəncamı ilə xanlıqlar dövründə torpaq və kəndlər üzərində sahiblik hüququ haqqında verilmiş sənədlərin toplanmasına başlandı. Lakin vilayət idarəsində toplanmış bu sənədlər əsasında yerli bəylərin torpaq sahibliyi hüququnu təsdiq edən hər hansı bir qərar qəbul edilmədi. Bəylərə keçmiş Naxçıvan və İrəvan xanları dövründə bağışlanmış torpaq və kəndlər onların irsi mülkiyyəti deyil, xəzinənin əmlakı elan edildi, bəylər isə həmin kəndlərin "müvəqqəti icarəçisi" hüququ aldılar [10, s. 85].

Rusiya hakimiyyət nümayəndələri bu yeni müstəmləkə əsarətinə saldıqları diyarda əsas sərvət mənbələrini ələ keçirməklə yanaşı, özünə sosial dayaq yaratmaq məqsədilə yerli feodal zümrəsinin mülkiyyət hüququnu, digər hüquq və imtiyazlarını qaydaya salmaq istiqamətində də addımlar atırdı. Rusiyanın Şimali Azərbaycanda işğallara başlaması sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrində, xüsusən də torpaq sahibliyi, vergi və mükəlləfiyyətlərin ödənməsi və miqdarı ilə bağlı məsələlərdə çox ciddi dəyişikliklərə səbəb olmuşdu. Bu, ilk növbədə divan,

xan ailəsi, çarizmə qarşı mübarizə aparan hakim zümrənin digər nümayəndələrinin torpaqlarının və digər əmlakının müsadirəsi və xəzinənin ixtiyarına keçirilməsində özünü aydın şəkildə göstərirdi.

Torpaq mülkiyyət növlərindən biri də tiyul torpaqları idi. XVIII əsrin ikinci yarısında şərti torpaq mülkiyyət forması kimi tiyul geniş yayılmışdı. Tiyul torpaqları da hüquqi baxımdan, həm də, soyurqalların bir qədər başqalaşmış formasını özündə ehtiva edirdi. Azərbaycanın Rusiya tərəfindən işğalı ərəfəsində Naxçıvan və İrəvan xanlıqlarında tiyulun iki növü daha çox yayılmışdı. Bunlardan biri hərbi xidmətə görə dövlət torpaqları hesabına yaradılırdı. Tiyulun digər növünü Qacar hakimləri iri feodalların mövqelərini zəiflətmək üçün yaradırdılar. Tiyul sahibi olan şəxs və ya tiyuldar ona verilən torpaqlardan toplanan vergilərin yiyəsi idi və götürdüyü məhsulun müəyyən hissəsini xəzinəyə göndərməli idi [9, s. 169]. Daha doğrusu, sərdarın sərəncamı ilə iri torpaq sahiblərinin mülk torpaqlarına sərəncam vermək hüququ müəyyən müddətə onların əllərindən alınır. Belə feodallara adətən digər ərazilərdə yerləşən bir neçə kənddən tiyul hüququ ilə vergi toplamağa icazə verilirdi [13, s. 929; 7, s. 60].

Naxçıvan xanlığında tiyulun özünə məxsus xüsusiyyətləri də var idi. Tiyulları olan şəxslər məhsulun 3,5 hissəsindən artıqından istifadə edə bilməzdilər, evlərdən, mal-qaradan gələn gəlir isə xəzinənin sərəncamına keçirdi. Tiyuldarların Naxçıvan xanlığı üzrə götürdükləri gəlir barəsində başqa sənədlərdə də məlumat vardır. Naxçıvan xanlığında tiyul kimi təkə kəndlər, torpaq sahəsi, qışlaqlar, yaylaqlar və s. deyil, şəhərin özündə olan torpaqlar da verilir. Bir çox Naxçıvan tiyuldarı öz tiyullarını şahzadə Abbas Mirzədən almışdı. Məsələn, XVIII əsrin lap sonlarında xan 24 bəyə 24 kənd, həmçinin, onların bəzisində "taxıl əkinə torpaqları" bağışlamışdı [1, s. 194]. Xidmət müqabilində verilən tiyul torpaqları Naxçıvan diyarında olan ümumi torpaq fondunun xeyli hissəsini təşkil edirdi. Əldə olunan materiallar göstərir ki, tiyul torpaqları daha çox dövlət torpaqları hesabına müvəqqəti yaradılırdı. Və elə buna görə də tiyul sahibinin – tiyuldarın onu satmaq, bağışlamaq hüququ yox idi. Belə torpaqlar yalnız o vaxt irsən keçə bilərdi ki, tiyul sahibinin tutduğu vəzifə atadan oğula keçmiş olsun [13, s. 92].

Qacarların hakimiyyəti dövründə Naxçıvan xanlığında tiyul torpaqlarının yaranma qaydası haqqında məlumat verən İ.Şopen yazırdı ki, ümumiyyətlə xidmət müqabilində hər hansı bir kəndin mülk sahibi əlahiddə qəhrəmanlıq göstərdikdə, həmin kəndin tiyulu ilə mükafatlandırılırdı. Lakin elə hallar da olurdu ki, sərdar hər hansı kəndin gəlirinin dövlət xəzinəsinə aid hissəsini öz məmurlarından birinə tiyul edir, eyni zamanda oranın mülkədarı tamam başqa adam olurdu [13, s. 928]. İ.Şopenin verdiyi bu məlumatdan belə nəticəyə gəlmək olur ki, Qacarların hakimiyyəti dövründə tiyul torpaqları yalnız dövlət torpaqları hesabına deyil, həm də mülk torpaqları hesabına yaradılırdı [7, s. 59].

Tarixi ədəbiyyatların verdiyi məlumatlara görə XVIII-XIX əsrlər dövrü əvvəlki torpaq mülkiyyət formalarının demək olar ki, hamısı olmuşdur. Lakin XVIII əsrdə soyurqal torpaq sahibliyi, həmin yüzilin sonu və XIX əsrin əvvəllərində isə şərti səciyyə daşıyan tiyul torpaq sahibliyi bir əmlak növü kimi aradan qaldırılmışdı [2, s. 625-626]. Türkmənçay müqaviləsindən sonra Çar hökuməti erməniləri Azərbaycan torpaqlarında yerləşdirmək məqsədilə tiyul torpaqlarını ləğv etmiş və həmin torpaqlara erməniləri köçürmüşdür. Bunun üçün Baş komandan Paskeviçin 14 may 1828, 25 yanvar 1829-cu il əmri ilə bəylərin bu növ torpaqları yoxlanılmağa başlanılmış və sahiblik təliqələri təsdiq olunmayan torpaqlar alınıb xəzinəyə verilmişdi. Həmçinin 25 dekabr 1828-ci il sərəncamı ilə Naxçıvan və Ordubadın tiyul torpaqlarının ləğv edilməsi haqqında qərar verilmişdi [2, s. 634].

Torpaq sahibliyi formalarından biri də vəqf adlanan və dini təsisatlar üçün ayrılan torpaq mülkiyyəti idi. Ruhani və xeyriyyə təşkilatlarının, məscidlərin ixtiyarında olan bu torpaq sahələrindən əldə edilən gəlirlər dini vəzifəli şəxslərin saxlanması, məscidlərin, mədrəsələrin, ruhani idarələrinin ehtiyaclarına və ictimai təyinatlı binaların, tikililərin inşa edilməsinə məsrəf edilirdi. Torpaq sahələri ilə yanaşı, dəyirmanlar, mədən yerləri, malikanələr, meşələr, otlaqlar və mədaxil verən hər bir müəssisə vəqf edilə bilirdi [4, s. 25].

Müsəlman məscidlərinə və digər dini idarələrə məxsus vəqf torpaqları ilə yanaşı, evlər, dükanlar, karvansaralar da vəqf ola bilirdi. Vəqf xan xəzinəsinə verilən vergi və mükəlləfiyyətəldən azad idi. Səfəvilər dövründə geniş yayılmış vəqf torpaq mülkiyyətini Nadir şah hakimiyyətə başına gəldikdən sonra (1736) xeyli məhdudlaşdı. Onun əmri ilə vəqf torpaqlarının xeyli hissəsi müsadirə olunub dövlət torpaqlarına qatıldı [3, s. 362].

Dövlət tərəfindən kənd icmalarına ümumi istifadə hüquqları ilə verilən və kənd icmalarının ixtiyarında olan torpaqlara icma və yaxud "camaat" torpaqları deyilirdi. "Camaat" torpaqlarına bəzən əkin yerləri, otlaq, meşə, bataqlıq və sair torpaq sahələri də daxil olurdu. Belə torpaqlar dövlətin xüsusi mülkiyyəti hesab olunurdu. Kəndlilər icma halında istifadə etdikləri bu torpaq sahələrindən xərac vergisini dövlətə birlikdə verirdilər.

Beləliklə, bəhs edilən dövrdə müxtəlif torpaq mülkiyyət formalarının mövcud olmasına baxmayaraq, həmin torpaq mülklərindən daha çox hakim təbəqənin nümayəndələri yararlanırdılar. Sadə kənd icmaları bu torpaqlar üçün müəyyən edilmiş ağır vergiləri verə bilmədiyi üçün dövlət kəndliləri içərisində təbəqələşmə sürətlənirdi, torpaq sahələrinin əhəmiyyətli bir hissəsinin varlı kəndlilərin – qolçomaqların əlində cəmləşməsi baş verirdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağamalı F. XVIII əsrin II yarısı-XIX əsrin əvvəllərində Quzey Azərbaycan xanlıqlarında sosial-iqtisadi münasibətlər. Dərs vəsaiti, Bakı: Bakı Universiteti, 2007, 280 s.
2. Azərbaycan tarixi. Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər (S.Əliyarlının redaktəsi ilə). Bakı: Azərbaycan, 1996, 872 s.
3. Azərbaycan tarixi: 7 cildə, III c. Bakı: Elm, 1999, 584 s.
4. İsmayılov X. XI-XIV əsrlərdə Azərbaycanda torpaq münasibətləri və vergi sisteminin bəzi cəhətləri. Bakı Universitetinin Xəbərləri, № 4, 2006, s. 20-33.
5. Məmmədov R. Naxçıvan şəhərinin tarixi öçərki. Bakı: Elm, 1977, 158 s.
6. Mustafazadə T.T. XVIII yüzillik – XIX yüzilliyin əvvəllərində Osmanlı-Azərbaycan münasibətləri. Bakı: Elm, 2002, 372 s.
7. Muradov V. Naxçıvan diyarında sənətkarlıq və ticarət (XVIII-XX əsrin əvvəlləri). Bakı: Elm, 2017, 264 s.
8. Naxçıvan sancağının müfəssəl dəftəri. Giriş və tərcümənin müəllifləri akademik Z. Bünyadov və t. e. n. H. Məmmədov. Bakı: Elm, 2001, 376 s.
9. Rəhimov Y. XIX əsrdə Naxçıvanda torpaq mülkiyyət formaları, vergi və mükəlləfiyyət. NDU-nun əsərləri, 2011, № (37), s 169-175.
10. Paşayev T. Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrə iqtisadi biliklərin verilməsi yolları. Bakı: Mütərcim, 2008, 300 s.
11. Süleymanov N. Səfəvi dövlətinin təsərrüfat həyatı. Bakı: Elm, 2006, 400 s.
12. Петрушевский И. П. Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI-начале XIX вв. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1949, 384 с.

13. Шопен И. Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи. Санкт-Петербург: Типография императорской АН, 1852, 1231 с.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: haciyevasara@yahoo.com

Sara Hacıyeva

LAND OWNERSHIP FORMS IN THE NAKHCHIVAN REGION IN XVIII-XIX CENTURIES

The paper deals with the land ownership forms existing in the Nakhichevan region in XVIII-XIX centuries. It was noted that during the reporting period there were five types of land ownership in the Nakhchivan region, with some exceptions. From the land ownership forms, almost all the representatives of the ruling class benefit more. However, despite this, villagers have had land plots. In spite of the difficulties of the period, ordinary people have provided their own lives with certain land plots that are owned by them.

Keywords: Nakhchivan, land property, xass, tiyul, mülk, vaqf, camaat.

Сара Гаджиева

ФОРМЫ СОБСТВЕННОСТИ НА ЗЕМЛЮ В НАХЧЫВАНСКОЙ ОБЛАСТИ В XVIII-XIX ВВ.

В статье рассматриваются формы собственности на землю, существовавшие в Нахичеванской области в XVIII-XIX вв. Было отмечено, что в течение отчетного периода в Нахичеванской области было пять видов собственности на землю, за некоторыми исключениями. От форм собственности на землю больше всего выигрывают все представители правящего класса. Однако, несмотря на это, у сельских жителей были земельные участки. Несмотря на трудности периода, обычные люди обеспечивали свою жизнь определенными земельными участками, которые принадлежали им.

Ключевые слова: Нахчыван, земельная собственность, собственность, имущество, свойство, вақф, община.

(AMEA-nın müxbir üzvü Fəxrəddin Səfərli tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İkinci variant 05.07.2019
Son variant 20.08.2019